

IKKI TILLI LEKSIKOGRAFIYANING QURILISHI, TIPOLOGIYASI VA TAMOYILLARI**Jumaniyazova Nasiba Kerimbay qizi**

Urganch Ranch Texnologiya Universiteti

Ikki tilli leksikografiya - bu ikki xil tilda soʻz va iboralarni maʼnolarini tushuntirish, tarjima qilish va oʻzaro moslashtirish maqsadida yaratilgan lugʻatlarni ishlab chiqish va tahlil qilish sohasi hisoblanadi. Ushbu maqolada ikki tilli leksikografiyaning qurilishi, tipologiyasi va tamoyillari haqida batafsil maʼlumot beriladi. Ikki tilli lugʻatni yaratish jarayonida quyidagi asosiy bosqichlar mavjud. Lugʻat uchun kerakli leksik birliklarni tanlash maqsadida manbalarni oʻrganish. Bu jarayonda yozma va ogʻzaki manbalar, ilmiy adabiyotlar hamda kundalik soʻzlashuv uslubi oʻrganiladi. Lugʻatda aks ettiriladigan soʻzlarni kontekstga bogʻliq ravishda aniqlash. Tanlangan soʻzlar ikki tilning foydalanuvchilari uchun dolzarb va qiziqarli boʻlishi kerak. Soʻz va iboralarning ikki til orasidagi semantik ekvivalentini topish. Bu jarayonda sinonimiya, antonimiya va koʻp maʼnolilik holatlari hisobga olinadi. Lugʻat modellarini ishlab chiqish va ularga leksik birliklarni joylashtirish. Bunda lugʻat maqolalari quyidagi tuzilishga ega boʻlishi mumkin. Soʻzning asosiy shakli (masalan, infinitiv yoki birlikdagi koʻplik) ikki tilli leksikografiya sohasida lugʻatlar turli mezonlarga koʻra tasniflanadi. Ushbu tasniflar ikki tilli lugʻatlarning maqsadi, foydalanish usuli va foydalanuvchilar ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqilishiga yordam beradi. Quyida ikki tilli lugʻatlarning asosiy tipologiyalari va ularning xususiyatlari keltiriladi. Ikki tilli lugʻatlar ularning funksiyasiga qarab quyidagi turlarga boʻlinadi. Bu lugʻatlar bir tildagi soʻzlarning boshqa tilga ekvivalentini taqdim etadi. Odatda tarjimonlar va xorijiy til oʻrganuvchilari uchun moʻljallangan.

Ikki tilli lugʻatlar quyidagi mezonlarga asoslanib tasniflanadi.

Funksiyasiga koʻra:

Tarjima lugʻatlari: Bir tildagi soʻzning boshqa tilga tarjimasini beradi.

Oʻrgatuvchi lugʻatlar: Ikkala tilni oʻrganayotgan shaxslar uchun moʻljallangan.

Til juftligiga koʻra:

Simmetrik lugʻatlar: Ikkala til uchun bir xil hajm va tarkibga ega.

Asimmetrik lugʻatlar: Bir tilda koʻproq maʼlumotni aks ettiradi.

Maʼlumot hajmiga koʻra:

Qisqa lugʻatlar: Oddiy va kundalik soʻzlashuv uchun moʻljallangan.

Toʻliq lugʻatlar: Fan, texnika yoki adabiyotda qoʻllanadigan keng qamrovli leksik birliklarni oʻz ichiga oladi.

Texnologiyaga asoslanib:

An'anaviy bosma lug'atlar.

Elektron lug'atlar va mobil ilovalar.

Ikki tilli leksikografiya jarayonida quyidagi tamoyillar asosiy ahamiyatga ega:

Semantik muvofiqlik tamoyili: Lug'atda berilgan so'zning tarjimasini uning ma'nosi va kontekstiga to'liq mos kelishi kerak.

Pragmatik moslashuv tamoyili: So'zlarning tarjimasini foydalanuvchining ehtiyojlari va madaniy xususiyatlariga mos ravishda tanlanadi.

Qo'llanilish qulayligi tamoyili: Lug'at strukturasi foydalanuvchi uchun qulay va oson tushunarli shaklda ishlab chiqish. Misollar va qo'shimcha izohlar orqali tushunishni yengillashtirish muhimdir.

Yangilanish tamoyili: Ikki tilli lug'atlar muntazam ravishda yangi so'zlar va iboralar bilan to'ldirilishi kerak. Bu tillarning rivojlanishi va global madaniyat o'zgarishlariga moslashish uchun zarurdir.

Texnologik integratsiya tamoyili: Elektron lug'atlarni yaratishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, qidiruv tizimlari va sun'iy intellekt algoritmlarini kiritish.

Ikki tilli leksikografiya zamonaviy lingvistika va tarjimashunoslikning muhim qismi hisoblanadi. Ushbu sohaning rivojlanishi xalqaro aloqalar, til o'rgatish va tarjimonlar faoliyatini qo'llab-quvvatlashda katta rol o'ynaydi. Leksikografik tamoyillarni hisobga olib yaratilgan yuqori sifatli lug'atlar foydalanuvchilarga katta qulaylik yaratadi va ikki til o'rtasidagi madaniy muloqotni kuchaytiradi. Ikki tilli leksikografiya sohasida lug'atlar turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi. Ushbu tasniflar ikki tilli lug'atlarning maqsadi, foydalanish usuli va foydalanuvchilar ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqilishiga yordam beradi. Quyida ikki tilli lug'atlarning asosiy tipologiyalari va ularning xususiyatlari keltiriladi. Ikki tilli lug'atlar ularning funksiyasiga qarab quyidagi turlarga bo'linadi. Bu lug'atlar bir tildagi so'zlarning boshqa tilga ekvivalentini taqdim etadi. Odatda tarjimonlar va xorijiy til o'rganuvchilari uchun mo'ljallangan. Ikki tilli leksikografiyaning tipologiyasi mazmunli va tizimli lug'atlarni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Turli foydalanuvchi ehtiyojlarini qondirish uchun lug'atlar har xil shakllarda ishlab chiqiladi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, yanada samarali bo'lishi ta'minlanadi. Texnologik rivojlanish ushbu sohaning kelajagini belgilab beradi va leksikografik jarayonlarni yanada qulayroq qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Fillmore, C. J. (1982). "Frame Semantics." In *Theoretical Issues in Natural Language Processing**, edited by D. R. Dowty, L. Karttunen, A. M. Zwicky, 111-137.
2. Sinclair, J. (1991). **Corpus, Concordance, Collocation**. Oxford University Press.
3. Atkins, B. T. S., Rundell, M. (2008). **Oxford Guide to Practical Lexicography**. Oxford University Press.
4. Khalilov, A. (2016). "Lexicography in Uzbekistan: Current Trends and Future Directions." **Journal of Language and Linguistic Studies**, 12(2), 1-14.

5. Jumaniyazov, S., Abdurakhmonov, M. (2015). "The Role of National Languages in the Development of Modern Lexicography." *International Journal of Linguistics*, 7(2), 1-10.